

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1996

8

RuG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 1997, Vakgroep Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RuG

Omslag: opgraving van het poortgebouw van het blokhuis te Stavoren, pp. 124-128

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Vakgroep Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90 367 0632 7

PALEO-AKTUEEL

8

redactie

Mette Bierma

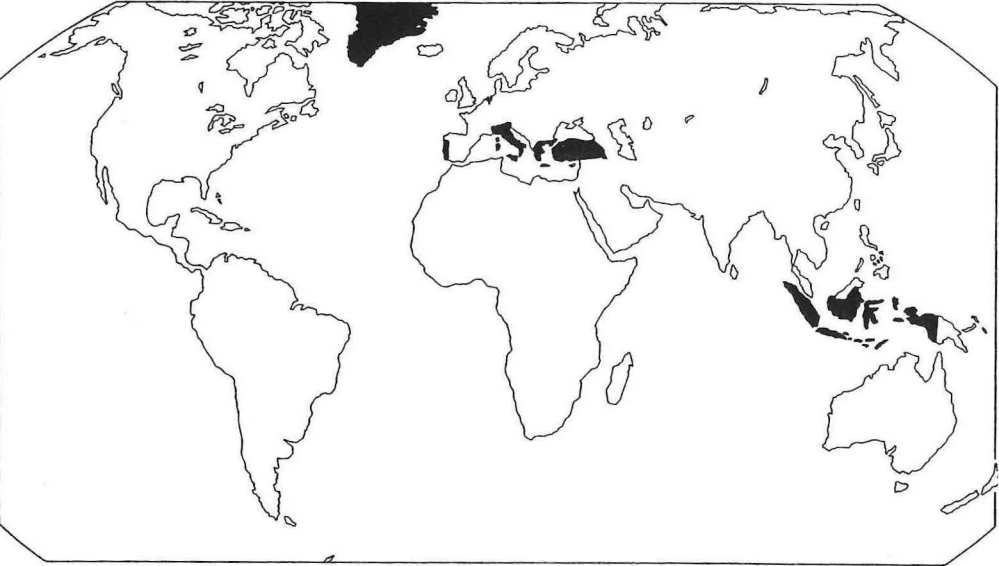
Jurjen M. Bos

Otto H. Harsema

Vakgroep Archeologie

Groningen, 1997

In deze aflevering: Griekenland, Groenland, Indonesië, Italië, Nederland, Portugal, Turkije.

In deze aflevering uit Noord-Nederland: 1. Delfzijl; 2. Lageland; 3. Haren; 4. Jelsum; 5. Wijnaldum; 6. Rewert; 7. Leeuwarden; 8. Stavoren; 9. Rijs; 10. Oldeholtwolde; 11. Anlo; 12. Gasteren; 13. Balloo; 14. Rolde; 15. Borger; 16. Darp; 17. Meppen.

INHOUD

L.J.M. VAN ES & K. WALCH Een vondst van reuzenhert bij Delfzijl (Gr.)	9
G.J. BARTSTRA Het Toaliaan	11
D. STAPERT & L. JOHANSEN Het <i>ANALITHIC</i> -project en de werktuigen van Oldeholtwolde (Fr.)	15
D. STAPERT & G.R. BOEKSCHOTEN Ruimtelijke patronen rondom de haard van Oldeholtwolde (Fr.)	20
L. JOHANSEN & D. STAPERT Vuurmakers uit paleo-Eskimonederzettingen in West-Groenland	24
M.J.L.Th. NIEKUS, J.P. DE ROEVER & J.L. SMIT Een vroeg-mesolithische nederzetting met tranchetbijlen bij Lageland (Gr.)	28
S. BOTTEMA & A. WALSWEEER De hazelaar, gesponsord door het klimaat of door de mens?	33
H. BUITENHUIS Asıklı Höyük: vroege domesticatie en veeteelt	38
J.N. LANTING & A.L. BRINDLEY Dateringen voor oorsprong en verspreiding van de Europese boomstamkano	43
J.N. LANTING Het zogenaamde hunebed van Rijs (Fr.)	47
A.L. BRINDLEY Het gebruik van megalietgraven in Noord-Nederland	51
A.D. NEVES ESPINHA Megalithische monumenten in Évora-Reguengos de Monsaraz (Port.)	55
F.A. VEENMAN Landevaluatie in de Pontijnse regio (Zuid-Latium, Italië), dateringsproblemen rond een bronstijd-akkerbouwfase	59
M. KLEIBRINK Weven voor de godin: een labyrint	63

M. ESSINK	
De vondstcontext van bronzen speerpunten, dolken, zwaarden, messen en hals- en armringen uit Noord-Nederland	68
M.J.M. DE WIT	
Een aantal bijzondere Drentse grafvondsten uit de vroege en midden-ijzertijd	71
W. PRUMMEL & M.C.V. VINK	
Dierenbotten uit Argos op het voormalige BAI in Groningen	74
E.J. DROST	
Nederzettingen en landschap in het stroomgebied van de Astura, Zuid-Latium, Italië	79
P.A.J. ATTEMA, A.J. NIJBOER & G.J.M. VAN OORTMERSSEN	
Romeinse kolonisatie ten zuiden van Rome (3), het aardewerkonderzoek	84
Y. DIJKSTRA, H.R. REINDERS, V. RONDIRI & Z. MALAKASIÓTI	
Van Duivelsberg tot Rode Rots: de survey van 1996 in de vlakte van Almiros (Griekenland)	89
H. WOLDRING, R.T.J. CAPPERS & H.R. REINDERS	
Veldwerk in de vlakte van Antiochië	93
S. BOTTEMA, A. SARPAKI, H.R. REINDERS & N. MACGILLAVRY	
Minoïsch Kreta en de uitbarsting van Santorini	97
J.M. BOS, J. SCHEFFER & J.H. ZWIER	
Een terpzool bij Rewert (gem. Littenseradiel, Fr.)	100
C. VERMEEREN & J. SCHELVIS	
Ondernemers in archeologie. Een factor van belang binnen het Nederlandse archeologische bestel	102
J.T. ZEILER	
Offers en slachtoffers. Faunaresten uit de Fortunatempel te Nijmegen (2e eeuw n.Chr.)	105
J.M. BOS & A.J. NIJBOER	
Koninklijke patronage: de edelsmid van Wijnaldum (Fr.)	108
A.J. NIJBOER & C. TULP	
De vloer van een smidse te Wijnaldum (Fr.)	111
D.A. GERRETS	
Waarom was de eigenaresse van de fibula van Wijnaldum een koningin?	115
H.A. GROENENDIJK, P.B. KOOI & M.J.L.Th. NIEKUS	
Een Olde Hof te Haren (Gr.)	118

A. JAGER	
Camminghaburg te Leeuwarden en Dekemastate te Jelsum (Fr.)	121
A. UFKES	
Het archeologisch onderzoek van het 'Blokhuys' te Stavoren, gem. Nijefurd (Fr.)	124
J.M. BOS & G.J. DE LANGEN	
Prospectie, tussen drijfzand en beleid: Stavoren (gem. Nijefurd, Fr.)	129

Voorwoord

Deze achtste aflevering van *Paleo-aktueel* geeft een eerste indruk van enige van de onderzoeksactiviteiten van de vakgroep Archeologie van de Rijksuniversiteit Groningen in 1996.

Een belangrijke gebeurtenis voor het onderzoek in dat jaar was ook de toewijzing van twee grote projecten door de Stichting voor Historische Wetenschappen van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek. Het Italische project hangt nauw samen met het werk dat door P.J.A. Attema en anderen in deze en eerdere *Paleo-aktueels* is beschreven. Dit onderzoek wordt samen met de Vrije Universiteit uitgevoerd. Het andere project, samen met de Universiteit van Amsterdam over de opkomst van het Friese koninkrijk, is voortgekomen uit de opgravingen in Wijnaldum, waarover eveneens uitvoerig is bericht.

In totaal zullen acht promotie-onderzoekers en twee post doc-onderzoekers de gelederen van de drie instituten komen versterken.

Paleo-aktueel houdt U op de hoogte.

EEN OLDE HOF TE HAREN (GR.)

Henny Groenendijk, Piet Kooi en Marcel Niekus

Voor het centrum van Haren staan grote nieuwbouwplannen op stapel, waarbij binnen de uitvoering van het 'Komplan' op diverse locaties omvangrijke ingravingen in de bodem zullen plaatsvinden. Het gemeentebestuur nam het initiatief om vooraf een onderzoek naar het bodemarchief te laten uitvoeren en nam daarover contact op met de provinciaal archeoloog. Allereerst werden boringen uitgevoerd door bodemkundige A.E. Clingeborg. Hieruit bleek dat pal ten noorden van de NH-kerk nog het restant van een es aanwezig was. De kans dat er onder het esdek sporen van oudere bewoning te vinden waren, leek daardoor groot.¹

In de zomer van 1996 werd vervolgens in twee fasen een opgraving uitgevoerd. Door het graven van twee proefseuven werd vastgesteld dat er in de sterk leemhoudende ondergrond onmiskenbaar sporen van bewoning aanwezig waren. Enkele scherven en de aard van de grondsporen wezen op een datering in de middeleeuwen. Het onderzoek werd vervolgens voor zover mogelijk op grotere schaal voortgezet. De kwaliteit van de grondsporen was over het algemeen goed, maar aan de oostzijde bleek een strook van ca. 10 m volledig verstoord te zijn. Op die plek heeft de tijdelijke uitbreiding van een schoolgebouw aan de Kerkstraat gestaan.²

De aangetroffen bewoningssporen zijn onderdeel van een middeleeuws erf en bestaan uit paalgaten van boerderijen, schuren en oogst-opslag, waterputten, afvalkuilen, greppels en sloten. Bij analyse blijken er gedeelten van drie oost-west georiënteerde boerderijplattegronden binnen het opgravingsvlak te liggen. De oudste behoort tot het type Gasselte A dat tussen 800 en 1000 gedateerd kan worden. Het oostelijke einde kon niet worden onderzocht, maar de totale lengte moet meer dan 17 m zijn geweest. Een boerderij met kubbingen van het type Gasselte B lag pal ten zuiden van de voorgaande en kan als opvolger worden beschouwd. Deze is op zijn beurt weer vervangen door een zwaarder uitgevoerde boerderij van het type Gasselte B',

dat tot omstreeks 1400 in gebruik kan zijn geweest. Helaas lag van beide laatste slechts het noordwestelijk deel binnen het opgravingsvlak. Uit opgravingen te Gasselte en Peelo is bekend dat dit type tot 35 m lang kan zijn geweest en als voorloper van het zogenaamde Saksische boerenhuis kan worden beschouwd.

Aan de west- en oostzijde zijn de plattegronden van tenminste vier schuren aangetroffen, die waarschijnlijk een reeks van opeenvolgende periodes vertegenwoordigen. Deze variëren in afmeting van 4×8 m tot 7×13,5 m.

Voorts zijn er met enige zekerheid vijf roedenbergen of mijten aanwezig, waarvan twee ronde met vijf en zes palen en een diameter van respectievelijk 5 en 5,5 m, en drie met vier palen, variërend van 5 tot 5,5 m in het vierkant.

In totaal werden de resten van vijf waterputten onderzocht, waarvan vier met een putmantel bestaande uit een uitgeholde boomstam. De vijfde en jongste was gemaakt van een ton met een bodem van kloostermoppen. Van één waterput werd door jaarringanalyse de ouderdom bepaald tussen 664 en 680 na Chr.³

De sloten en greppels dateren uit verschillende perioden. De jongste aan de zuidzijde vormde tot in deze eeuw de begrenzing van het kerkhof en is in recente tijd gedempt. Van de overige mag worden aangenomen dat zij de begrenzing van het erf of een deel daarvan in een bepaalde fase van de ontwikkeling hebben bepaald.

Het vondstmateriaal bestaat voor het grootste gedeelte uit scherven van inheems, handgevoerd aardewerk. De vroegste dateren nog uit de merovingische periode (450-750 na Chr.). Aardewerk uit de daarop volgende periode is goed vertegenwoordigd en illustreert de ontwikkeling van de grove, buidelvormige potten uit de 7e-8e eeuw naar de dunwandige kogelpotten met sterk uitstaande rand uit de 14e eeuw. Tussen het materiaal bevindt zich een geringe hoeveelheid import, namelijk het zogeheten Badorf- en Pingsdorfaardewerk, daterend uit de

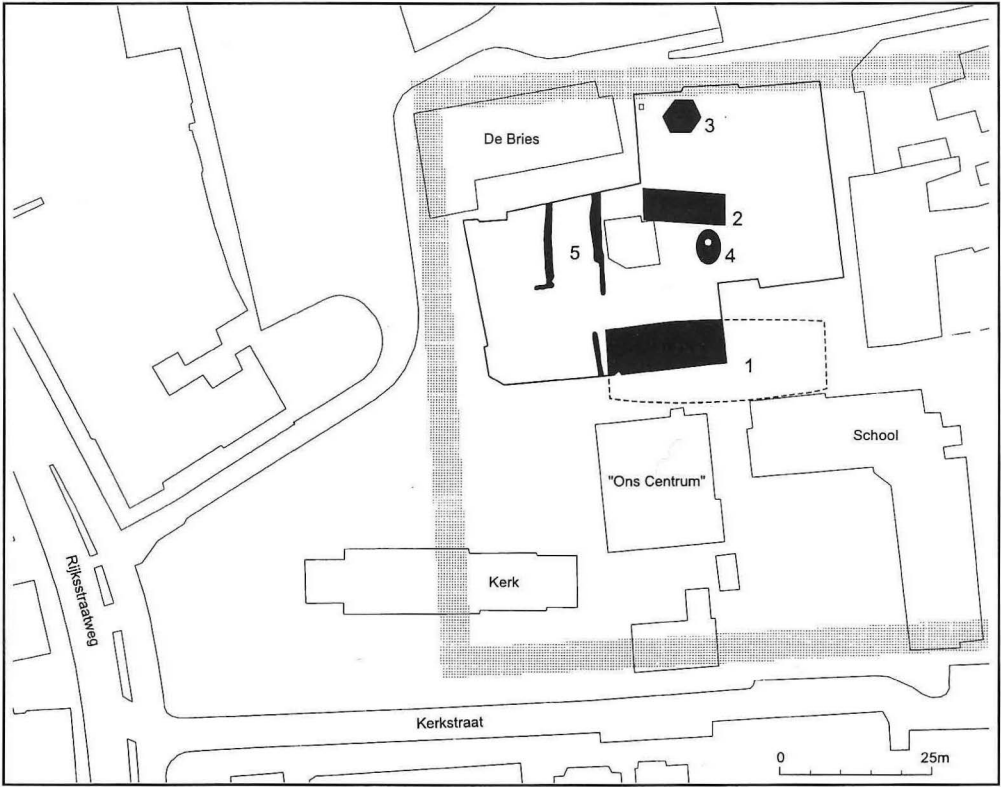

Fig. 1. Plattegrond van de dorpskern van Haren met de schematische reconstructie van een erf uit de late middeleeuwen. De maximale oppervlakte van het erf is met een grijze rand aangegeven. Legenda: 1. Boerderij; 2. Schuur; 3. Mijt/roedenberg; 4. Waterput; 5. Greppels/sloten (tek. J.H. Zwier).

9e-11e eeuw en steengoed uit Siegburg uit de 15e eeuw.

Verspreid over het terrein komt veel schelpkalk voor. De hoeveelheid en de grote klompen van dit materiaal wijzen er op, dat er in de directe omgeving een kalkoven heeft gestaan. Dit zou tevens kunnen verklaren waardoor er met name in het noordelijk deel van de opgraving houtskool en verbrande leem is gevonden. Een eenvoudige kalkoven kan tijdelijk zijn gebruikt voor de bouw van de kerk. Ook enkele fragmenten van middeleeuwse dakpannen en kloostermoppen zullen van de kerk afkomstig zijn.

Op de kadastrale minuutkaart uit het begin van de vorige eeuw is de oorspronkelijke structuur van het dorp nog herkenbaar. Vijf terreinen met de benaming Olde Hof vormden een aan-

eengesloten geheel met de kerk aan de westzijde en de brink in het oosten. De opgraving valt binnen het meest noordelijke hof en was onbevoond. Uit de opgravingsplattegrond is af te leiden dat er sinds de middeleeuwen een ingrijpende verandering heeft plaatsgevonden. Oorspronkelijk heeft het erf zich meer naar het zuiden uitgestrekt, mogelijk tot aan de Kerkstraat. Het koor van de Nicolaaskerk lag in die tijd slechts 25 m ten zuidoosten van de boerderij. Het is daarom niet uitgesloten dat de kerk op een deel van het erf werd gebouwd. Los daarvan kan met zekerheid worden vastgesteld dat het huidige kerkhof op een deel van het middeleeuwse erf ligt. En dus rijst de vraag, of er een speciale relatie heeft bestaan tussen de kerk en dit Olde Hof.

Summary

During the summer of 1997 the municipality of Haren created an opportunity to excavate an open plot in the centre of this village. The site was situated immediately to the north of the medieval church and was relatively undisturbed. It turned out to be part of a farmyard with traces of farmhouses, sheds, wells and ditches, dating from the mid 7th to the 15th century. The farm must have been one of the olde hoven ('old farmsteads') indicated on a map from the beginning of the 19th century. By that time the site was already uninhabited.

Noten

1. Het gemeentebestuur bekostigde dit vooronderzoek, alsmede een substantieel gedeelte van de opgraving.
2. De medewerkers van verschillende afdelingen van gemeentewerken verleenden waar nodig alle medewerking. De opgraving werd uitgevoerd in een samenwerkingsverband tussen de ROB en de Vakgroep Archeologie van de RuG. Dagelijkse leiding: Marcel Niekus; technische leiding: K. Klaasens; tekenwerk: J.H. Zwier.
3. Deze analyse werd met spoed uitgevoerd door het bureau RING te Amersfoort.

Literatuur

- Smit, G., 1975. Over de historische geografie van Haren. *Driemaandelijks blad voor taal- en volksleven* 1975, pp. 51-83.
- Tammeling, B.P. (red), 1979. *Haren. Van vroeger tot nu*. Haren.